

EGZOTIČNI BUTAN

MARIJAN BIRUŠ

Ako želite vidjeti Himalaju, vjerojatno najzanimljivija država za posjetiti je Butan. O egzotičnosti ove zemlje kruže razne priče pa ih je najbolje provjeriti na licu mjesta. Na internetu se mogu naći razne tvrdnje o čudnovatom životu Butana, ove donedavno izolirane himalajske monarhije (sl. 1). Kako

stići u Butan? Sav posao oko vize napravi butanska turistička agencija koju je vrlo lako naći na internetu, za 40 američkih dolara. Jedina međunarodna zračna luka, Paro (kraj istoimenog grada i blizu prijestolnice), ima letove samo s nekolicinom gradova u susjednim državama. Međutim, zanimljivo je to da je u nju osposobljeno sletjeti samo dvadeset i šest pilota – zbog zahtjevnog reljefa. Slijetanje i jest malo slično slalomu!

Ponajprije, Butan samostalno turistički mogu istraživati samo državljani susjedne Indije. Svi ostali moraju imati aranžman s nekom turističkom agencijom. Butan graniči s

Sl. 1. Na vrhove Himalaje zabranjeno je planinarenje jer se vjeruje da ondje žive božanstva

Foto: Marijan Biruš

Sl. 2. Seosko domaćinstvo kraj Punahe
Foto: Marijan Biruš

Indijom i Kinom, međutim, granične prijelaze ima samo s Indijom jer mu se prema Kini ispriječio greben Himalaje. Sve tekućice iz Butana teku preko Indije u Bengalski zaljev – prema Indiji se otvaraju doline i zato je on usmjeren ponajprije na tu zemlju. Od Kine (Tibeta) u prošlosti je primio budizam, a danas je pod kulturnom i gospodarskom dominacijom Indije. Budući da nema razvijenu industrijsku proizvodnju čak ni hrane, tu robu dobiva iz Indije. Oko 80 % butanskog uvoza i izvoza otpada na Indiju, a ona ulaže u gradnju infrastrukture u Butanu koji s njom zbog svega ovoga ima odlične diplomatske odnose. Godine 2003. ratovao je sa separatistima najistočnijeg dijela Indije, Asama. U toj je dvotjednoj bitci sudjelovao i sam kralj. To je bila prva bitka suvremene butanske vojske, osnovane 1958. Butan je, dakle, odlučio biti u dobrim odnosima s jakim susjedom.

Kralj Butana, engleskom transliteracijom Jigme Khesar Namgyel Wangchuck, neprikosnovena je ličnost ove male himalajske zemlje. Može se reći da ga stanovništvo obožava. Fotografije su mu na javnim i privatnim mjestima, a vodič govori da čini mnoge dobre stvari: dolazi među narod, daje

zemlju siromašnima, razvija zemlju u dobrom smjeru itd. (sl. 2).

Premda je demokracija uvedena 2007., Butan nema političke ni korupcijske skandale, borbu za vlast i ostale „nuspojave“ demokracije. Kralj je u XX. stoljeću pokrenuo društvene promjene: 1950-tih na njegovu inicijativu uvedena je demokracija i kasnije sve ostale tehnološke i društvene promjene ove vrlo izolirane države koja bi vjerojatno nastavila s takvim načinom života tko zna do kada.

Vlast izgleda razvija ovu zemlju u dobrom smjeru. Primjerice, jako se brine o okolišu: postoji doprinos za održivi razvoj, 72 % površine je pod šumom (plan je da se ne spušta ispod 60 %) i ova je država *ugljično pozitivna*, to jest više stakleničkih plinova upija iz atmosfere, nego što ih u nju emitira. Bacanje smeća u prirodu ili na ulicu (premda ga ima) se kažnjava, za ubijanje životinja koje nisu štetočine ili koje nisu blizu naselja plaća se velika kazna. Smrtne kazne, inače, u Butanu nema. Vodič tvrdi da je u školama do 1990-tih bilo fizičkog kažnjavanja za loš uspjeh i u znanju, ali da ga sada nema. Postoji više obrazovanje, ali visoko ne – radi njega se ide u inozemstvo. Kampusi nisu u naseljima, nego izvan njih – vodič Pema tvrdi da je to bolje za učenje jer bi u gradovima (iako Butan ima samo gradiće) studenti bili razmaženi. Nastava svih predmeta osim materinskog jezika u školama odvija se na engleskom jeziku.

Stanovnici Butana nisu informativno izolirani – znaju što se događa u svijetu. No, ova je zemlja tek oko 2000. godine dobila televiziju, internet i mobilnu telefoniju. Danas Butanci koriste „Facebook“, „Google“ i sl. (sl. 3). Obrazovanje te socijalno i zdravstveno osiguranje su besplatni, a ima i nevladinih organizacija. Pušenje je zabranjeno na

javnim mjestima, a po osobi je dopušteno 200 cigareta mjesečno te se na njih plaća veći porez. Izvor ovih informacija je vodič Pema Dava. On kaže da Butanci imaju samo jedno ili dva imena, ali da to nije prezime u smislu da ga imaju svi članovi obitelji. Samo kralj ima prezime: Vangčuk.

Vodič i vozač nikad ne ručaju u restoranu s gostima, makar se radilo o samo jednom gostu, a spavaju također na odvojenom mjestu, u pravilu slabije kvalitete. Prate gosta u stopu, šetnje gradićem u vlastitom aranžmanu nema. Osoblje hotela dočekuje gosta, otvara mu vrata i obavezno nosi kofer. Vodič je čak i rekao: „Mi gosta doživljavamo kao gazdu!“

Hrana je u svim restoranima vrlo obilna i, u azijskom stilu – uglavnom ljuta! Na ulicama ima dosta pasa lualica.

Vozač i vodič odjeveni su u tradicionalnu butansku nošnju i tvrde da je tako sa svim državnim službenicima ili svim Butancima kad predstavljaju zemlju. Kad mogu, Butanci uglavnom nose „globalnu“ odjeću: hlače, košulje, majice, jakne.

Stanovnika Butana ima manje nego Zagrepčana, a površinom je nešto manji od Hrvatske. Religija u Butanu je budizam tipa mahajana, koji je ovamo stigao s Tibeta. Vodič kaže da se većina stanovništva ipak ne pridržava svih vjerskih pravila. Ima puno samostana, hramo-

Sl. 3. Tkalački stan i pametni telefon!

Foto: Marijan Biruš

va, a najviše stupa („kapelica“). Na obiteljskim kućama i u njima mogu se vidjeti naslikana muška spolovila, koja u Butanu imaju vjersko značenje. Boje budizma pristune su i na zastavi. Veća naselja imaju palače – u prošlosti upravna i vjerska središta. U palači Butanci moraju nositi bijeli šal uz tradicionalnu nošnju, a ostali posjetitelji moraju biti gologlavi. Tradicionalna nošnja Butancima je obavezna u državnim ustanovama, školama, hramovima, na festivalima i u svim prilikama u kojima se radi o državi i njenim simbolima. Obavezno je graditi u tradicionalnoj arhitekturi, a zgrade ne smiju imati više od šest katova. Na poljima riže vide se cijele brojne obitelji kako rade (sl. 4).

Postoji i transhumanca – kupili smo jakov sir od žene koja ljetuje na 5000, a zimi se spušta na oko 2000 metara.

Stopa prirodne promjene od 1990-tih se smanjuje i 2019. iznosila je 9.8 ‰ (UN). Staračkih domova nema. Incesta je bilo ranije, ali danas je protuzakonit. Ljudi rođeni prije 2000-tih ne slave rođendane, budući da ne znaju točan datum svojeg rođenja – rođeni su kod kuće i roditelj ih je otišao prijaviti puno kasnije. Stoga oni koji su rođeni kod kuće, nemaju rođendan, a oni koji su rođeni u rodilištu, (od 1990-tih na dalje), imaju. Jezična karta vrlo je šarolika, a službeni je jezik dzong ke, koji prevladava u zapadnoj polovici

Sl. 4. Zbog tehnološke nerazvijenosti na polju radi cijela brojna obitelj

Foto: Marijan Biruš

zemlje. Svi su jezici iz burmansko-tibetanske skupine osim nepalskoga, koji je zastupljen na jugu. Nepalci su i jedini imigranti u Butan. Kralj Džigmi Singje 1972. ukazao je na „Indeks nacionalne sreće“, to jest na stupanj zadovoljstva stanovništva životom. Rekao je da je on važniji od nacionalnog proizvoda. Od tada butanska vlast vodi računa o tome i nastoji taj indeks što više povećati (<https://ophi.org.uk/policy/gross-national-happiness-index/>). Na internetu se mogu pročitati još neke zanimljivosti o ovoj izrazito planinskoj zemlji. Tako ovdje stanovništvo sve donedavno nije znalo da je korov koji po Butanu raste na mnogim mjestima, nekome vrlo privlačan.

To je indijska konoplja, koju ovdje daju svinjama. Vodič Pema Dava saznao je tek na visokom učilištu da se od nje radi laka droga marihuana. Ova je droga u Butanu protuzakonita i za njeno je korištenje i prodavanje predviđena zatvorska kazna. Nacionalni sport je streljaštvo, a vrlo je popularan sport kuru (eng. transliteracija: khuru) – gađanje pikadom mete na 15-20 metara. Nogomet je vrlo popularan za gledanje i povremeno igranje (sl. 5).

Greben Himalaje koji Butan priječi od boljeg povezivanja s Kinom, ima vrhove visoke preko 7000 metara i to su najviši vrhovi svijeta na koje ljudska noga još nije kročila. Penjanje

Sl. 5. Budistički redovnici djeca igraju nogomet u tvrđavi u Džakaru

Foto: Marijan Biruš

onamo zabranjeno je iz vjerskih razloga jer budisti vjeruju da ondje borave božanstva. Prosječna nadmorska visina ove zemlje je 2438 m i vertikalna raščlanjenost jedna je od dojmljivijih pojava ovdje. Voziti se po rubu provalije od 1-2 km ispod sebe, bez branika i po makadamu, dobar je osjećaj samo avanturistima. S padine iznad ceste često pada kamenje i rekli bismo da bi trebalo staviti mrežu, ali onda bi gotovo cijeli Butan bio u jednoj velikoj mreži! Preko tih cesta ponekad teku i vodotoci. Takve su većinom ceste u južnom Butanu, kamo je nas put i naveo jer je zatvorenost jednog prijevoja zbog snijega promijenila plan puta. Druge ceste puno su bolje.

Bujice nastale ljetnim monsunom odnose i čitavu cestu pa se može vidjeti branik koji je ostao visjeti u zraku, a cesta ispod njega je iščupana. Na takvim su mjestima alternativni zavoji, cesta je malo više ukopana u padinu. Zbog planinskih cesta u Butanu nema velikih autobusa ni kamiona, kakve gledamo na europskim cestama. Koliko se god putnik nauživa (pogleda i straha) zbog velike visine, ova himalajska zemlja seže i do samo 100-tinjak metara (sl. 6). Ondje je i u siječnju prilično vruće jer je Butan relativno blizu ekvatora. Rijeke imaju primjetno puno klastičnog materijala – vide se velike količine šljunka (svih veli-

Sl. 6. Vozite se iznad provalije od više stotina metara bez branika!

Foto: Marijan Biruš

čina valutica) koje nose u Brahmaputru i Bengalski zaljev. Butan ima i oko 750 vrsta ptica (autor ovoga članka bio je na dvotjednoj turi promatranja ptica). Zbog različite nadmorske visine ima raznih staništa i vrsta, a spomenimo dolinu Phobdžika (eng. Phobjikha) na 3000 metara, na kojoj borave crnovrati ždralovi koji posljednjeg tjedna u listopadu dolaze s Tibeta te kažu da tri puta kruže oko samostana Gangteng, što učine i na povratku na Tibet (sl. 7). Ovdje živi vrlo ugrožena bjelotrbušasta čaplja (koju smo vidjeli) i razne druge vrste. U dvotjednom boravku vidjeli smo 120 vrsta ptica. U Butanu žive i sisavci od kojih je najzanimljiviji himalajski leopard.

Butan najviše BDP-a ostvaruje prodajom električne energije (proizvedene u hidroelektranama) i turizmom. Oko 60 % zaposlenih bavi se poljoprivredom, a po bruto domaćem proizvodu po stanovniku je na oko 120. mjestu na svijetu, što znači da po tome spada u najsiromašnije države svijeta. Najveće gospodarsko središte je prijestolnica Timpu (sa 115 000 st.).

Butan je većini svijeta egzotična zemlja koju prate razni kurioziteti. Planinski reljef s ogromnom vertikalnom raščlanjenošću čini ga nepristupačnim. Pametnom politikom, možemo reći, prosvijećenog apsolutizma razvija se u pravom smjeru i još će dugo mamiti putnike željne egzotike, očuvane prirode i originalne kulturne baštine.

Sl. 7. Dolina Phobjekha (mjesto zimovanja crnovratih ždralova s Tibeta) u ranojutarnjim satima početkom siječnja

Foto: Marijan Biruš

